— Наперед кажу: поєднання наших здатностей зробить чудеса!..

— Але...

— Яке може бути "але" в такій справі? Невже вам не ясно, що такий край, де сотні тисяч десятин лісу, болота, на кожному кроці тисячі кінських сил водяної енергії і все те мертве... мертве, люди їдять кору, люди, крім личаків, не знають іншого взуття. Мова тих людей ледве нараховує сотню слів... Розумієте?..

Я розумів і відрахував із тих ста слів п'ятдесят на матюки...

— Я вас кличу в Каліфорнію, в Українську Каліфорнію, де ми добуватимемо не з тисячів тонн промитого піску міліграми нікому зараз не потрібного золота, а матимемо тисячі кінських сил енергії, затративши міліграми зусиль!..

Професор подивився на мене через золоті окуляри, як стрілець дивиться на дичину, підстрелену його метким пострілом. Я почував, що дроб професорових слів міцно засіла в найболючіших частинах мого дебелого тіла і скаламутила мозок. Професор міг сміливо вважати мене за свою мисливську здобич.

Він подивився на мене очима вовка, що нещодавно перегриз горлянку вівці, з лагідною посмішкою, мовляв: "От так завше!.." Сів до стола і почав писати, порившись у туго набитому портфелі.

Я сидів і думав про той час, коли я міліграмом зусиль добуду тисячі непромитих кінських сил. Цікаво, що я з тими силами робитиму?.. Але професор, певно, знає... На те він і професор...

— Так от маєте! Гадаю, до середи ви тут зліквідуєтесь і будете у нас.

Він подав папера, стиснув мені руку і ходою переможця вийшов із кімнати.

Я розгорнув папера, і серце моє зомліло. Так, певне, буває з людьми, що вперше підіймаються на аероплані.

Я скромний учитель природознавства ремісничої школи і... Читаю вдесяте папера:

УСРР—НКО ПОСВІДЧЕННЯ

_ Пред'явник цього є дійсно декан

агрономічного факультету Личаків-ГОЛОПРОФОС ського політехнікуму професор Матвій Павлович Стеценко, що Личаківський політехнікум підписами та печаткою ствердкується. ****

1 серпня 1920 р. Ректор — проф. Шахринський

Ст. Личаки Прав. зал. Керівник справ (підпис).

Почуття самоповаги так сповнило мене, що я ясно почував, як воно капало через край... Я з такою зневагою позирнув на кривобокого стола з недоїденим огірком, на своє ліжко "дачку", яке було рясно заселене блощицями, що перелічені речі зробилися нижчі й ніби зблідли.

Твердо ступаючи, як дозволяли твердо ступати мої стоптані в канцур черевики, я вийшов на подвір'я школи.

Яка мізерія навколо! Я повернувся до кімнати й ліг на дачку.

От тепер я тільки почув, як десь усередині в мені клекотали чуття, що раптом вибухли вулканом реготу. — Ха-ха-ха-ха!.. Ха-ха-ха!..

Коли я вireготав увесь сміх, солодка втома охопила мене, і я заснув.

Про професора Шахринського я чував і раніше, але чогось путнього не доводилось чути. Був він якимсь міністром у якомусь уряді, що утворювався не то на Лубенщині, не то на Херсонщині. Чого той "уряд" домагався, я так і не міг добрати, але сприятливе відношення Радянської влади до професора Шахринського говорило за те, що той уряд або не міг, або не встиг зробити ніякого політичного шахрайства, хоч і квітчав себе жовто-блакитним прапором.

Професорство своє здобув він чи не в той саме спосіб, що й я, але не можна було відкинути його компетентності в деяких наукових питаннях.

Раніше я не був особисто знайомий з Шахринським, і він перший завітав, прочувши про мене як про діловиту й серйозну людину. Так йому сказали в Профосі.

Зліквідувався я в ремісничій школі швидко і, одержавши належну мені платню як навчителя в розмірі 3 і/2 фунтів солі, 7 коробок сірників і 2 фунтів пшона, взяв квитка до ст. Личаків (довелося реалізувати Іі/2 фунта солі) і поїхав.

У вагоні я з задоволенням констатував гарне враження, зроблене моєю посвідкою на агентів ЧК, що перевіряли документи.

— От одразу видно, що пролетарський професор,— сказав один, оглядаючи мене.

— А ти підбери торбинки! — гримнув він на якусь бабу.— Товаришу професоре, сідайте, до Личаків не близько, стомитесь, стоячи.

Я прийняв цю увагу як належну мені і подякував.

Хороше бути професором, та ще й пролетарським!

Поїзд мчав погоном не менше як десять верстов на годину, але довго вистоював на станціях, доки машиніст та кондукторська бригада вели таємні переговори з місцевою владою в особі начальника станції та вартового телеграфіста.

Коли переговори кінчалися сприятливо, вони довго і смачно розмовляли про незабарне знищення Радянської влади, палили "ручкового", а після "ручкового" — "пайкового".

Виснаживши запаси новин, рушали до другої станції.

А я не гаяв часу і вивчав "Українську Каліфорнію". Основне питання про тисячі кінських сил унаслідок "міліграма зусиль" я так і не розв'язав, а не розв'язавши, послався на професорську мудрість.

Під стук коліс задрімав, і мені снилися тисячі кінських сил, що тупотіли копитами, оточуючи мене, хоч я жодного міліграма зусиль не витратив.

Раптом тупіт стих, і я прокинувся. Поїзд зупинився коло Личаків, про що свідчив напис. Парляментер нашого поїзда розпочинав переговори з личаківським владарем У червоному кашкеті, і я вийшов на перон.

Я перервав їх дипломатичну розмову...

— Де тут політехнікум?

— Політехнікум?! — знизав плечима личаківський Дипломат.— Не чував щось!

Я опинився в становищі людини, яка, запитавши в Нью-йоркській гавані про Нью-Йорк, мала відповідь: "Нью-Йорк? Не чували щось..."

У цей час до мене підійшов якийсь довготелесий пару-бійкб у драному френчі:

— Ви, товаришу, про політехніку питаєте?

Я потвердив, що дійсно я цікавлюсь цією установою.

— Так ідіть просто до рівчака, там побачите кладку, а як побачите кладку, поверніть назад, підете потім ліворуч, а коли дійдете до того рівчака, візьміть праворуч. Через кладку не йдіть, бо вона провалиться — шукайте розваленого мосту, а там зніміть черевики, закачайте штани і бредіть через рівчак... там тверде дно, глибше як по пояс не загрузнете...

Я доконче переконався, що вища школа з багатьма факультетами тут потрібна!

Личаківський дипломат серйозно похитував головою, мовляв: "Так, так".

Коло нас зібралось чимало цікавих тубільців, а коли я "пішов просто, щоб потім повернути назад", мене наздогнала баба-селянка.

— Ви, господин товариш, в якономію, я чула, так вона ото-о. На горі, де тополі... Просто на тополі й прямуйте...

О, світлий, незіпсований цивілізацією народний розуме!

Цієї баби у вигляді міщанської кохточки вона не торкнулась. Баба була в селянському сіряку, і думка її не кружляла праворуч та ліворуч, щоб обійти ненадійну кладку й попасти на розібраний міст.

Я пішов на тополі й дійшов щасливо, не зустрівши ні кладки, ні рівчака...

— А, Матвію Петровичу! Ви вчасно приїхали! Справи йдуть якнайкраще. Зараз два факультети на лекціях, а я з одним факультетом проводжу практичні вправи з будівництва... Ото бачите отих пролетарів, що прийшли з далеких сіл Полісся набувати знання? Вони допіру чули лекцію з економічної географії, а тепер працюють.

Я озирав зруйноване панське дворище.

— Ви розумієте, які багатства? Ви бачите отой рівчак? Я рівчака не бачив, але хитнув головою. То, певне, був

той рівчак, де на твердому місці можна загрузнути по пояс.

— Це той, де розібраний міст?

— О, та ви чудесно зорієнтувались тут!.. Так от той рівчак, коли його загатити, дасть безліч енергії, за моїми підрахунками не менш як сто тисяч кінських сил щодня. А ліси, звідси аж до кордону Польщі, ліси й ліси. Коли зібрати хмиз, що його кинуто, як непотрібне, то вийде, за моїми підрахунками, така сила паливної енергії, що нею можна опалювати всю Західну Європу впродовж десятьох років! Самого дьогтю можна з того хмизу вигнати сотні мільйонів тонн! А шпигинар! А смола! А цінні медичні препарати! Тут треба бути американцями, американцями і тричі американцями.

Я твердо рішив бути тричі американцем.

Дворище було велике — пани не жаліли землі. Деякі будинки збереглися добре, але огорожа потрухлявіла, завалилася, і місцями її зовсім не було.

Будівельний факультет в особі трьох сумнівного характеру парубків ставив звaленого паркана і матюкався "інкор-поре" так, що трухляве дерево паркану червоніло й розсипалось на порох.

Професора Шахринського покликали, і він ходою ягуара підійшов до будинку з колонами, а я лишився з своїм клунком на подвір'ї. Щоб зорієнтуватись в обставинах, я підійшов до студентів і привітався.

— Що, товаришок, до нас приїхав? — запитав мене один. Він, певне, вважав мене за нового студента. Оцінивши

вигоду такого становища для першого знайомства, я ствердив, що дійсно приїхав, але виразно не зазначив, чого саме...

— Що, хіба напирають?

Я не розумів, хто напирає, але кивнув головою, мовляв: "напирають".

— Ну, то, значить, нашого полку прибуло. Тут всі такі. Є й з дев'яносто восьмого, й з дев'яносто дев'ятого, один навіть дядько записався з Личаків — Максюта Савка... Каже, мов, у підводи ганять не будуть...

Я нічого не розумів. Тут крилася якась загадка, розв'язати її я поставив собі за завдання. Зайшов з "тилу".

— Лекції сьогодні були?

— Були, як же ж. Геометричеська якономія, про антрацет казав Шахринський...

— А скільки літ навчання тут?

— Які там літа? От тільки пустять наш рік, так нас тільки й бачили!

Я почував, що висну у повітрі.

— Матвію Петровичу! — гукав до мене з ґанку Шахринський.— Йдіть-но сюди!

Я підхопив клунка, а "будівельний факультет" подивився на мене широкими очима.

Шахринський показав мені кімнату в панському домі.

— Це ваша квартира...— обвів він руками по кімнаті, що не мала жодного сліду будь-якого умеблювання.— Вам тут поставлять стола, а з ліжком якось буде...

Я стояв і озирався, як отрок в пещі огненній... Але це доля всіх піонерів, утішав я себе.

— Улаштовуйтесь і приходьте до мене, поїмо й поговоримо. Я бачу, ви дечого не розумієте...

Я дійсно "дечого не розумів".

*

Плани професора Шахринського вражали і сміливістю, і несподіванкою. А чим більше — трудно було визначити.

Бувши реальним політиком ще за часів перебування в кабінеті Лубенського чи Херсонського уряду, професор не тратив цих властивостей і зараз.

Почувши про багатий маєток, що якимсь чудом зберігся, і випадково побувавши в ньому, він прикинув оком. За п'ять хвиль він був твердо переконаний, що тут буде політехнікум, а він буде ректором його. Він давно шукав місця, де б можна було так швидко переконатись, бо кафедра соціальних наук у справжній вищій школі почала щось хитатись під його ногами, а мати в перспективі ще один "екс" біля свого професорського титла Шахринський не бажав. "Екс-міністр" і "екс-професор", так легко зробитись і "екс-людиною".

В центрі до того ж настрій сприяв йому. Людина, мовляв, непридатна для столиці, але пригодиться в Личаках. Проект про заснування політехнікуму був ухвалений без заперечень, і Шахринському дали довжелезного мандата й ні копійки грошей, з умовою, що політехнікум буде урочисто відкритий через три місяці.

— Ви розумієте, товаришу, що в умовах пролетарської диктатури реклама не втратила своєї актуальности? Тільки дужими засобами можна сколихнути суспільну інерцію, а до дужих засобів належить реклама.

— Ми на перші часи мусимо особливу увагу звернути на зовнішній вигляд. Все решта буде...

Я передав йому розмову з "будівельним факультетом".

— Ха-ха!.. Так ви не знали, до якого року себе причисли-ти. От йолопи! Справа, товаришу, проста...

І з дипломатичними вихилясами професор повідав мені, що про політехнікум мало хто знає, що студентів він набирав трохи оригінальним способом — вони всі чисто дезертири з Червоної Армії, що їх технікум легалізував, зачисливши студентами, а тепер вони тут працюють на своїх харчах... Садибу політехніки впоряджають, і державі це ні копійки не коштує.

— Знаєте, ще, здається, Бебель колись проектував використати для революції карних злочинців. Я роблю те саме для Радянської влади. У тисячу разів краще, що ця сволота не пішла в банду, а працює на державу.

Він подивився на мене переможно і мав на те право. Рація такого набору не підлягала сумніву, і осуд, що заворушився спочатку в мене, принишк, сконфужений доводами професора.

— У нас є студенти, а це значить, що політехнікум функціонує. У нас є професура, аудиторії, відбуваються лекції, практичні вправи... О, особливо практичні вправи!.. Це ж основа трудової школи!..

Дозвольте мені, читачу, зробити ліричне відступлення і висловити своє захоплення величчю планів мого колеги професора! Але прошу вас напружити фантазію і уявити, так би мовити, синтетичний образ тієї країни, де доля судила мені витрачати міліграми зусиль, щоб тисячами сил, видобутих з нетрів землі, води й лісу, вславити любу нам неньку УСРР!

Урочистість стилю моєї лірики хай не лякає вас, мій читачу, вона не подібна до тієї, що починається вигуками: "Ех", "Гей", "Ой", "Ах" і просто "О"... Припоручаю ті вигуки талановитішим од мене письменникам або принаймні тим, про яких у дружніх часописах пишуть: "Хоча оповідання й шкутильгає на всі чотири, але пролетарське походження автора робить твір вельми талановитим".

Припоручаю їм ці перли й діаманти українського слова, собі ж лишаю скромні та песимістичні "ох" і "ух".

Ох же й край! Коли бог загалом колись щось творив, то для створення цього краю він узяв увесь запас болота, який був у нього у небесній матеріальній коморі, додав до нього стільки саме піску і всю цю

мішанину так рясно втикав сосною, щоб йому не доводилось щоразу плюватись, звернувши свої очі на той край.

Але бог, звичайно, ідеаліст, він не розуміє, що болота ті обернулися на торф, що сосна дає багато цінних фабрикатів, що вода своїм падінням може повертати величезні турбіни. Він недобачає цього, бо його канцелярія міститься занадто далеко од об'єкту управління.

Отже, цей край і до цього часу стоїть, як і в перші часи його повстання. Піски та болота, а над ними сосни. Але зараз мусить розпочатись змінення. Не даремно ж тут і професор Стеценко, і професор Шахринський!

Розгорніть малу і ви побачите: од Личаків на північ тягнуться ліси та болота, так само на південь, схід і захід Ми (не лише Шахринський, і я додаю творчої енергії) накреслюємо план своєї діяльності.

Центр — Личаки. Циркуль на крапочку Личаки, циркуль обвів територію, що має заходами Личаківського політехнікуму (цебто нас — двох професорів, властиво кажучи):

1) електрифікуватись;

2) машинізуватись;

3) американізуватись і загалом "уватись". А для цього:

1) од Личаків в усі боки йде шосе, залізниця, телеграф, телефон!

2) районові постачають енергію три великих силових станції, що мільйонами кінських сил, видобутих з торфу, з води, з лісу, кидаються, як горохом, на сотні верстов нашого району;

3) політехнікум має 37 факультетів з різних галузей знання і навіть з блохарства (останній факультет мусив винаходити засоби проти бліх, яких тут... ух, мільярди!);

4) у Личаках друкуються газети, журнали.

Це плани проф. Шахринського, що їх я мав деталізувати та конкретизувати — на великому аркуші паперу, за допомогою чотирьох олівців,— до офіційного відкриття політехнікуму.

І я деталізував! І я конкретизував!

Політехніка готувалась до урочистого відкриття. Чистилось, милось, лаштувалось усе, до чого можна було застосувати ці операції.

Шахринський то вертівся дзигою, то з виглядом Са-вонароли картав ледарство "студентів", обіцяючи відпровадити неслухняних до военкомату, то рухався прямолінійно, аж доки не наскакував на живі або мертві речі.

— Розумієте, Матвію Петровичу, чорт мене за язика смикнув там у профосвіті пообіцяти, що на відкритті буде електрика... і без цього ніяк не можна... кредитів не дадуть...

Ми замислились. Маєток прибрав майже передвоєнного вигляду. І коли б електрика освітила все це!

— Знайдемо! — вигукнув я несподівано для себе, бо в голові вибрикнула майже геніальна думка.

— Що? — встромив на мене допитливо очі Шахринський.

— На млині на Горлянці!

Це була ідея. У нас був двигун, а динамо можна на млині дістати. Тільки ж чи дадуть?

Не буду утруднювати читача описанням наших переговорів із млинарями. Ми зламали їх упертість десятком фунтів солі, і динамо стояла і працювала.

Завтра відкриття. Ми зуміємо довести, що кінські сили, ті багатства, визначені в сотнях мільйонів кінських сил, ми держимо за хвоста!

*

У день відкриття студенти принишкли, матюкались пошепки, більше на мигах, а не членоподільними звуками. До того ж поширилася панічна чутка, що приїде губвоєн-ком та начальник міліції, але паніку ліквідував Шахринський, запевнивши, що в нього є папір од самого Леніна, щоб їх не чіпали.

Начальство всіх офіцій і всіх ступенів із зацікавленням розглядало наші досягнення. Електрика сяла ясніше за обличчя Шахринського і лише не потирала рук так, як він.

Це ж було всього третього року революції, і дивуватися було чому!

Коли ж я підвів гостей до схеми, всі ахнули: залізниці, великі силові станції, майстерні, заводи, депо,— тридцять сім факультетів, у селянські двори постачається електрична енергія, так що навіть порося у сажі має над коритом лампочку! Сотні тисяч силових одиниць переносяться в усі сторони, а освіта, як чарівна еманація, розливається з Личаківського політехнікуму!

— Це все буде, товариші, через три роки. Гомеричний регіт розлігся по залі, але загриміла музика

"Інтернаціоналу", і почали врочисту частину.

Все пройшло ніби добре, але гості ввесь час шептались, чмихали й витирали сльози стриманого сміху!

Коли ж опівночі всі розійшлись і роз'їхались, Шахринський підійшов до мене:

— Ну, як ви гадаєте?

— Гадаю, що недовго нам тут сидіти...

— З такими Ціцеронами, як ви, довго не всидиш.— Це була образа.

— Особливо, коли знизу підпирають сотні тисяч кінських сил! — Це була відповідь.

Ми розійшлися ворогами і навіть, коли за наказом з Центру ліквідували технікум, а з ним і наші мандати, ми сіли в різні вагони поїзда, що назавше віз нас з Української Каліфорнії.